

středky zkali všechy lidské vztahy uvnitř ohrožované komunity./

I kdyby tomu tak bylo, neměnilo by to nic na otázkách, které jsem položil.

Východisko z marasmu světa neznáme a bylo by projevem neodpuštělné pychy, kdybychom se domnívali v tom málu, co děláme, nějaké zásadní východisko spatřovat a kdybychom dokonce sami sebe, svá společenství a svá životní řešení nabízeli komukoliv jako příklad toho, co jediné má smysl dělat.

Přesto si myslím, že na pozadí všech předchozích úvah o post-totalitních poměrech a o postavení a vnitřní konstituci rozvíjejících se pokusů bránit v těchto poměrech člověka a jeho identitu, byly na místě otázky, které jsem položil. Jako nic víc a nic méně než impuls k věcné reflexi vlastní zkušenosti a k zamýšlení, zda některé prvky této zkušenosti – aniž si to sami uvědomujeme – nepoukazují skutečně kamisi dál, za její hranice, a zda tedy přímo zde, v našem každodenním životě, nejsou zakódovány určité výzvy, tiše očekávající okamžik, kdy budou přečteny a pochopeny.

Je totiž vůbec otázka, zda "světější budoucnost" je opravdu a vždy jen záležitostí nějakého vzdáleného "tam". Co když je to naopak něco, co je už dávno zde – a jenom naše slepota a slabost nám brání to kolem sebe a v sobě vidět a rozvíjet?

Hrděček, říjen 1978

Rudolf Battěk

DUCHOVNÍ HODNOTY, NEZÁVISLÁ AKTIVITA A POLITIKA

Rámec tématu tvoří myšlenka o "věčném" sporu mezi životem lidí politickou mocí vertikálně řazených nad a pod sebe a snahou o život člověka s člověkem vedle sebe bez mocenské priority. Lidský život je neustále prolínán touhy a činu, ideálu a skutku, teorie a praxe, zacílení a jednání odehrávající se ve společensky determinované podobě. Jsou to stupně hledání – směřování a pokusy o jejich naplnění. Takový pohled objevuje se u s p o k o j e n o s t i se sebou samým, s jinými nebo dokonce s fungováním celé společnosti.

Historická touha po rovnosti je ideálem představy sociální spravedlnosti. Ale každý toužící jedinec je podrobován realitě sociálního statu quo. Dosazování dějinný člověk je důkazem nedosažitelnosti trvalé vyrovnanosti, stability a plného uspokojení. Člověku jako biotypu není v průběhu jeho života dáno dosažení "stavu" jako cíle s možností zastavení se, vydechnutí a trvalého klidu. Jedinec zažívá fáze osobního uspokojení zpravidla jako časově omezený projev očekávaného úspěchu, jako dosažení cíle. Trvalé sebeuspokojení je hrozbou životu, je krajním nebezpečím pro člověka jako člověka.

Společnost je vždy nějak uspořádána a vždy nějak funguje – ve fázi relativní stability ale i destrukce. Staré civilizace zmizely, ale člověk zůstává – vzrůstá a tvoří civilizaci současnosti s vědomím, že budoucnost uzavře a překoná dnešek jako nedokončený životní moment, jako neuspokojivou variantu životních momentů.

Pro usnadnění svého pokusu nahlédnout tuto situaci si vymezuji pojmový rámec: od obecné myšlenky smyslu lidského směřování

ní a určenosti /dvě možnosti mravní – duchovní a konzumní/ k vyjádření dvou postojů sociálních /postojů člověka a občaně/ a k otázce politické konformity a nonkonformity. Ve všem se promítá hlavní myšlenka o hledání smyslu a vyváženosti parciálního člověka s jeho historicky podmíněnou existencí a jeho úsilím po adekvátní individuální a sociální změně v globálním světě.

1. Dvě možnosti mravní

“Nikoli duch pomsty,
nýbrž vůle k pravdě.”

Jan Patočka

Jaké rozpětí pro prožití individuálního lidského života je člověku dáno? Z čeho si může jedinec vybrat, kdy a jak se může rozhodovat, kam až může dosahovat a zasahovat svým rozhodováním, činy a hledáním a určováním směru a smyslu?

V principu jsou dvě mezní možnosti: d u c h o v n í, zahrnující optické postuláty, vnímavé tvoření, analytickosyntetické poznávání a sebeuvědomování v otevřenosti a postupu. Je dána pojmy: cítit, vědět, dávat, poznávat, mluvit, věřit; k o n z u m n í /spoitebelskoexistenční/ zahrnuje orientaci na životní pohodlí, nadbytek, materiální bohatství – je dána pojmy: mít, získávat, přijímat, užívat.

Vybudovat a zaměřit svůj život pouze ve smyslu konzumní orientace je “mikrokosmickou tragedií” – “ztraceným lidstvím”. Duchovní orientace je jediným možným začlením naplňujícím smysl lidství v člověku dostupné formě a obsahu. Mezní formy duchovní seberealizace člověka je možno postihnout ve filozofické, kulturní nebo náboženské mtičnosti. Jejím předpokladem je imanentně vyvěrající opravdovost, etická jasnost, široce pojatá humanitas /postulát opravdového lidství/ a především a zejména dorůstání ke dvěma základním kategoriím tlhnutí k pravdě a rezistenci vůči zlu a lži. Spojení obou /aktivní a pasivní/ vede ke svobodě. Jsou to kategorie mnohobrazné, mnohorozměrné a časově nedokonavé /procesální/.

Zádný jedinec není ve smyslu těchto dvou možností určen jed-
noznačně. Ať tiheme ke kterémukoliv pólu, vždy jsme nuceni
“pečovat” o své materiální bytí. Ani nejextrémnější typ duchovní-

ho člověka nemůže pominout potřebu zachování své tělesné bytnosti. Tato základní podmínka jakékoliv aktivní vnější do života některé prvky nepominutelnosti a z nich vyplývající nutnost plnit určité sociální funkce. Například společenská vázanost jedince je takovým nepominutelným prvkem. Mnohoznačnost a mnohovyznamnost sociálních vazeb je nejvýraznějším faktorem při hledání individuální orientace jedince, ale i skupinové orientace společnosti a společnosti.

Je překvapující, jak mocni jednotlivci nedokáží ve svých životech, individuálních plánech či celospolečenských konceptech pochopit nutnost v y v á ž e n o s t i při kladení důrazu na různé aspekty smyslu vlastního jednání, tvorby, činů, ovlivňování atd. Přičemž vůbec nejde o to požadovat tuto vyváženost u každého jako absolutní předpoklad, ale pouze o porozumění, že náprava ve věcech veřejných, celospolečenských nelze probíjovat, prosazovat, protlačovat jednostranným důrazem, např. na změnu individuálního postoje mravního, na vytváření nezávislých společenství, na “život v pravdě”, na pasivní rezistenci vůči zbabělé moci, či na vytvoření politických institucí, na všeobecnou politickou angažovanost, na dobře konanou práci, na psaní kritických textů odborných či literárních “do šuplíku”, na normální chování nevybočující z chování “průměrného” občana atd. apod. Pokud tento jednotlivý postoj vyvěrá z vnitřní motivace a není ovlivňován záměrnou strategickou motivací vnější /což nelze vždy spolehlivě posoudit/, je možno a nutno o věci uvažovat, diskutovat a polemizovat. Předem lze však vyložit teoretickou oprávněnost jednostranného přijetí takové dílčí orientace, a už vůbec nelze počítat s jejím prosazením v praxi, neboť životní postojová škála nonkonformity prokazuje bohatou pluralitu v názorech na otázku “co a jak dělat, aby se věci pohuly”. Na otázku “co a jak dělat, abychom žili jako ostatní lidé /pocitivá pracující většina/” je odpověď nesporně jednoduchá: dodržovat vždy a všude, co od nás vládnoucí politická instituce mlčky či přímo vyžaduje a očekává.

Z pochopení vztahu mezi vnějším a vnitřním, materiálním a duchovním, sociálním a individuálním, politickým a soukromým vyrůstají ony bohaté rozdíly v názorech. Tyto rozdíly jsou ovšem stej-

ně hluboké v oblasti politického myšlení samotného, jakož i v předstávách o hodnotách duchovního života. Mohl bych ony dvě krajní možnosti, jež jsou člověku dány /duchovní a spotřebitelskoexistenční/ zjednodušit tím, že bych je dosadil do vztahu nepřímé úměrnosti /čím více člověk tíhne k sebereflexi, k imanaci, k božství, tím méně mu záleží na jeho vnějším společenském postavení a materiálním bohatství/. To však neplatí obecně, i když takový poměr má svou logiku a v praxi se s ním lze běžně setkat.

Jedinec se nerozhoduje jako "svobodný" subjekt. Zejména v autoritativním systému je mnohoznačně závislý, musí brát nejrůznější ohledy, mnohé respektovat a především zde vystupuje řada rysů povahových a charakterových dispozic. A tak ne vždy je soulad mezi tím, co člověk teoreticky uznává, respektuje, oceňuje a co by rád v praxi konal, a mezi tím, jak se skutečně chová a jedná. Je to především *st u p e ě m o r á l n í s í l y* /mravního stavu osobnosti/, který rozhoduje o tom, jaké postoje zaujme. Jedinec se také nerozhoduje jednou provždy, pokud se vůbec rozhoduje vědomě. Neodvažují se posoudit procento populace, která svůj životní styl více méně přebírá a v názorech, jednání a činech se pasivně přizpůsobuje zvyklostem doby. Ale i sebevědomý, sebereflekující jedinec neustává u perspektivy, kterou si v určité fázi života stanovil. Taková hlubší individuální změna v názorech, v hodnocení, v postojích je vždy obtížná, zpravidla s sebou nese vnitřní konflikt, rozpaky a nejistoty. Pro akceptování změny je třeba vyvinout větší úsilí a mít více odvahy, než je potřeba k setrvalosti, k podřízení svých dosavadních představ.

Pro způsob, jakým se jedinec rozhoduje pro aktivitu a iniciativu v totalitním společenství, je právě příznačné, jaké hodnoty převládají v jeho osobním životě – která *m r a v n í m o ž n o s t* má určitý význam pro jeho existenci. Jde o problém *m r a v n í o d o l n o s t i* a nikoli *m o r a l i s t n í z a p u t l i o s t i*. Přitom vůbec není rozhodující, zda se jedinec nachází v pozici převážně souhlasné a přijímací dané vládnoucí moci, či ve stavu opozice, převážně negující daný politický systém. Být mravně odolným je obtížnější v případě prvého, kdy souhlas s režimem přímo nabízí mnoho příležitostí k volbě a výběru, a tím i "opuštění" a "zapomnutí" postu-

látu o mravní určenosti. Za zvlášť důležité považují, aby i v totalitním systému měl nekonformní jedinec celkovou převahu pozitivních životních a společenských vztahů nad vztahy negativními a opozičními. Je-li tomu naopak, vede to k ochablosti a rozpakům nad sebou samým a také k falešným závěrům o postojích k uzurpující moci.

Je nutno umožnit "dorůstajícím" či mravně rozkolísaným otevřené názorové vyzrívání se současným pochopením, že *m o r á l n í k v a l i t a* člo v ě k a je nenahraditelnou hodnotou pro jakoukoliv sociální pozici a sociální angažovanost. Nalezení správné mravní orientace /mravní dospělosti/ je pak předpokladem pro denní osobní rozhodování i pro práci veřejnou. Duchovní orientace není ovšem žádnou zárukou politické "úspěšnosti" a není také zárukou úspěšnosti v jakékoliv práci ve společnosti. Dlouhodobě se však vždy nezvratně prokázalo, že mravně selhávající politik se "na věčné časy" zhanobí, zatímco morální důslednost v uzlových okamžicích historie znamenala vždy opravdové vítězství, které se stalo vzorem chování pro budoucí. Odpovídá to konfuciánské představě, že "morálně závadný postup se dříve nebo později ukáže být i politicky neúčinný, ba přímo zhoubný, a to i tehdy, je-li motivován nepochyb-
ným praktickopolitickým ziskem."

Platnost této zásady by měla být imanentně přítomna v naší *l i d s k é* či *o b č a n s k é* angažovanosti, v našem úsilí prosadit platnost a dodržování všech práv člověka na úrovni současné evropské civilizace.

2. Dva postoje sociální

"Wer heute im Zeichen europäischer Humanität fuer eine kulturelle Demokratie eintritt, der tut dies mit der Absicht, die Behauptung einer besseren, wertvolleren Welt in eine Tatsache zu verwandeln."

Hermann Glaser

Úvaha o dvou možnostech mravního rozhodování není ovšem jen otázkou úzce etickou. Ta v ní hraje svou významnou roli, ale je

zřejmé, že je to problém hledání a určování celkového pojetí a smyslu života jednotlivce ve společnosti. Tato sociální vázanost nutí k posunutí úvahy do jinak viděných souvislostí. Jejich význam není omezen, tj. platí pro každého člena společnosti – pro ty, kdo se v různých stupních formálně či věcně identifikují s danou sociální realitou, i pro ty, kdo vůči ní zaujímají kritický postoj.

Toto jiné vidění stejných souvislostí lze vyjádřit jako napětí mezi dvěma postoji téhož jedince – postojem *člověka* a *jeho lidstvem* a postojem *občana* a *jeho občanským uplatněním*. Je to v podstatě napětí a střetávání se soukromého a veřejného, individuálního a kolektivního, nepolitického a politického, osobního a společenského ve vědomí a chování jednotlivce.

Jako člověk se jedinec promítá ve své individualizaci, ve své lidsky unikátní jedinečnosti. V tomto smyslu vytváří soudržnost lidí různá *splnění*, pro něž je základem vztah vnitřně motivované *smyšlenky*. Do společensky člověk volně vstupuje a volně se ho vzdává. Jako občan je jedinec právně a sociálně situovaná bytost ve státní organizaci společnosti – jedná jako funkčně postavený, jako zaměstnanec, jako spolkový nebo politický funkcionář, jako člen organizace.

Tyto dvě kategorie sociálního zařazení nejsou protikladné, nle je osamostatnit. Jedinec se nedělí ve dvě odlišné bytosti, i když právě v autoritativních státech jsme často svědky toho, jak člověkem se stává občan až ve svém soukromí – v rodině, mezi přáteli, na své chatě. Jako občan se jedinec více stylizuje do příslušné role, protože je zvykem zachovávat určitá pravidla jednání. Mezi tendencí k přirozenému a bezprostřednímu chování a tendencí k chování "úřednímu" je vždycky určité napětí. Lze to např. vyznačit také na rozdíl mezi přirozenou a formální autoritou. Formalizace chování je nutná v organizované společnosti jen do určité míry. Čím více společenských aktivit je podřízeno určité hierarchii /dobrovolná sdružení, organizace pracovníků v kultuře/, tím větší důraz na formalizované chování /dodržování nejen předpisů, ale i zvyklostí/. Krizovost dnešního člověka, a tím také společnosti a eo ipso politiky je vyvo-
lávána mimo jiné i touto potřebou autostylizace, nutnou pro hladký

průběh každodenního sociálního cyklu u jedinců v určitém sociálně "vyšším" funkčním zařazení.

Všechna spontánní hnutí dnešní mladé generace nejsou větší-nou výrazem promyšlené životní filozofie a koncepce, ale jsou právě výrazem odporu, nesouhlasu či antipatie vůči konvenčním vztahům a zvykům, konvenčnímu chování, konvenčním verbálním, literárním, sexuálním. Je to neuvědomělé vyjádření krizového stavu společnosti.

Čím vyšší funkční postavení ve společnosti, zorganizované ja-ko státní systém, tím větší šance nemít téměř žádný čas pro *procese* a *bezdůvodnou* a *lidstvi*. Zvláště totalitní stát má bohaté pozorovací, hlídací a kontrolní mechanismy, které působí nejen vůči nekonformní složce, ale stejně nutně i vůči vedou-cím kádřím /oporám systému/. Tzv. veřejný člověk, "nemající" čas na sebe /na rodinu/, je právě praktickým dokladem připomínané *nevyváženosti* a *životního konceptu*. Krize společnosti je také *krizí nevyváženosti* mezi lidskou podstatou jednotlivce a jeho ob-čanským postavením jako bytosti tvárněné a podřizované organi-zaci.

Ale může existovat nekrizový člověk – společnost? Byla vůbec někdy doba "stabilizované" lidství – nekrizové společnosti? Po-vazují tuto otázku za kardinální pro pochopení současné, tedy pře-devším české společnosti sedmdesátých let. Souhlasím, že postupu-jící civilizace a kulturizace, objímající dnes ve stále sevřenějším kontinuu všechny světadíly, navozuje takové stupně devastace mezi-společností a mezilidské, jaké dosavadní dějiny neznaly. Jako by míra a síla lidského intelektu byla přímo úměrná lhostejnosti, ne-zodpovědnosti a nezájmu nejen o životy druhých, ale i o svůj vlastní. Zdá se, že lidstvo si začíná uvědomovat meze pozemských možností své technické civilizace, začíná vyslovovat své obavy, dů-kazy a začíná stavět bariéry nezodpovědné moci, která pro své upev-nění potřebuje mít "stýj co stýj" největší zásoby co nejprogresivně-jších zbraní, zdrojů energie a "lidského materiálu".

O tom, k jakému křídlu /technickému či ekologickému/ se jedi-nec přiřadí, rozhoduje do značné míry jeho sociální postavení, ale také "pracovitost" vlastního životního smyslu a perspektiv, i o-

hled na životní šance budoucích generací. Pokrok objevů a technické úrovně, schopnost více vyrábět a masové konzumovat určuje mentalitu současného člověka a tato fixace vědomí vysoké potřeby podněcuje k dalším rychlým inovacím, k vytváření nových potřeb a zvýšeného konzumu. K tomu přistupuje psychologicky přirozená touha majetkově nižších vrstev dosahovat /kvalitativně i kvantitativně/ úrovně vrstev vyšších. Zdá se, že v tom se občan přimyslových společností "stabilizoval". V tom je konvergence mezi zvyšováním soukromých potřeb řadových pracujících a obranných potřeb vládnoucích byrokratů. Občan toužíci po stále dalších předmětech, schopný tuto touhu uspokojovat a těmito cili dostatečně zaujat a absorbován, je pro vládnoucí vrstvu bezpečnou zárukou konformity, poddanosti a manipulovatelnosti.

Kritický postoj /opozice/ vůči vládnoucí moci existuje v každém systému. Jeho příčinou není vždy zásadní nesouhlas se systémem jako takovým, ale často nejružnější názorové rozdíly na otázkách méně obecných, či dokonce kritický postoj vůči osobám. Dramatickou tvářnost nabývá teprve v totalitním systému vlády, kde je prostě jakákoliv otevřená kritika systému jako celku i jeho dílčích nedostatků zakazována, stíhána a trestána. V totalitním systému se z prosté opozice stává disidentství.

drog, ale potřebou horečnatého, bezoddechového prožívání jsou narkotizováni celé společnosti – je toho mnoho, co by nám mohlo uniknout, a my chceme všechno poznat, všechno užít, ze všeho mít nějaký prospěch. U s p ě c h a n o s t provází n e t ě č n o s t a spojuje se v p o v r c h n o s t i celého životního konceptu – v n e s c h o p n o s t i z a s t a v e n í – vše tak příznačné pro onu konzumní alternativu.

Otupělá a smířená společnost je zasahována ze strany vládnoucích křičivým ideologickým zdůvodňováním všech projevů moci, počínaje kritikou vládnoucích vrstev v oněch "jiných" společen-

ná" centra, d/ nejrůznější formou šikanování, tj. porušováním zákonů ztěžovat život aktivních iniciátorů, e/ využívat všech názorových rozdílů k vnášení rozkolu uvnitř opozičního hnutí. Nelze ovšem vy-
loučit, že obranný reflex potlačovatelských složek státního systému povede k přímějším a tvrdším zásahům vůči angažovaným občanům.

Na závěr této části bych chtěl zdůraznit: pro nás musí být základem a typická iniciace a nikoli disidence. Považujeme se proto především za iniciátory perspektivních možností a nikoli za rozkolníky, odpadlíky a buřiče anti-a, anti-b, anti-c. Přenechme odpor a represí vládnoucí moci a sami proměňujme svoji pozici na stále výraznější pozici! Charta 77 je pozicí nezávislého občanství, které se chápe svých lidských práv, datých nikoli de lege, ale de facto. A v tomto smyslu musí být iniciátoři nové opozice schopni nejen formulovat, ale i uvádět do života myšlenku lidského i občanského souladu – vyváženosti individuálního a společenského konceptu.

3. Dvě tendence politické

Politika je nejen umění možného, ale i hledání, ba dokonce tvorba možného. Na možnost nelze pasivně čekat, možnost je nutno aktivně připravovat a vytvářet.

Nepíší abstraktní úvahu o jedinci jako takovém, žijícím ve společnosti vůbec, ale o člověku a jeho perspektivách v ideologický, mocenský, sociálně a kulturně sevrěném systému. V totalitní politické struktuře zasahuje političnost prakticky každou podobu lidské existence. Politická moc, již disponuje v totalitním státě hierarchicky seskupená vládnoucí třída, je nejvyšší formou centralizované rozhodovací pravomoci. Její totalnost se projevuje právě v disperzním zasahování a dopadu na všechny sociální složky, jejichž nižší rozhodovací pravomoc je odvozena od přímého či nepřímého pokynu, usnesení, směrnic, příkazů, majících svůj zdroj ve vládnoucí špičce.

Diskuse o tom, co patří nebo nepatří politice, co je či není politické, jsou vážné, pokud neberou ohled na určený systém, z něhož

lze vyvozovat politizaci "nepolitických" oblastí a "nepolitického" jednání. V totalitním systému je každé jednání "politické" proto, že vládnoucí moc každý postoj, každý výkon posuzuje podle toho, jak slouží a podporuje její postavení. Nic na tom nemění vývoj a proměna totální moci. Dnes už moc nevyžaduje vnitřně přesvědčený a aktivní výraz konformní angažovanosti, jaký byl předpokladem pro získání a udržení vyššího funkčního postavení ve společnosti padesátých a šedesátých let, ale spokojuje se alespoň formálním souhlasem a přitakáním, ba i pouhým mlčením, neprotestováním – mějte si názory, jaké chcete, ale jsou-li kritické a nekonformní, nevyjadřujte je.

V praktickém životě se uplatňují všude na světě některé zásady sociálně politické určenosti a manipulace. Ať chceme, či ne, zaujímáme ve společenské hierarchii mocensky determinovanou pozici, do níž jsme se dostali v důsledku minulých postojů svých a postojů mocensky relevantních a z níž se můžeme vyvázat nebo ji udržet opět jen svými rozhodováními, činy, jednáním s ohledem na postupy vládnoucí elity.

Problém konformity a nonkonformity, pozice a opozice, consentu a dissentu je dán právě a jen existencí sociálně politické a mocenské diferenciace ve společnosti, v níž každá sociální pozice je spojena s určitou mírou privilegia. Pojem privilegizace, přetvářející se v určitém rozsahu s pojmem moci, chápu obecně jako výraz možnosti jednat a dosahovat určitých cílů či nikoli. Privilegizací je možno chápat souměrně s vládnoucím trendem – konformně či nesouměrně – nekonformně. Být synem "čimtele" a mít tím zaručeno právo studia na vysoké škole je privilegizace konformní, mající pozitivní důsledky z hlediska formální sociální adaptace /dobré společenské postavení/, ale negativní důsledky z hlediska dosahování autentické existence /individuální odvozenosti/. Být příslušníkem undergroundu, či politické opoziční skupiny je nekonformní privilegizace, přinášející z hlediska obecných měřítek nízký stupeň sociální prestiže, ale vysoký stupeň sociální neodvozenosti, nezávislosti a autenticity. Každý může volit v jednu příslušné a přijatelné míře, jakou privilegizaci pro svůj život považuje za dostačující. Jedinci, rozhodnutí vést svůj život ve shodě s vlast-

ním morálním cítěním a poznáním, budou v deprivované totalitní společnosti jednoznačně tlačit k nekonformní privilegaci. Budou se tím vystavovat mnoha obtížím a bariérám v praktickém životě, ale jejich postup bude poznamenán otevřeností, hledáním, sebevědomím, přesvědčivostí, volnou kritičností, sebekritičností, až úsměvnou sebeironií, což není zanedbatelné pro zachování mentálního zdraví při trvalém tlaku oficiálních struktur na jejich existenci základ.

Komplikovanost našich možností začíná tam, kde zjišťujeme velkou variabilitu situací, v nichž se jednotlivci a skupiny nacházejí. Popsat tuto variabilitu by bylo možno jen jako sociálně psychologickou a sociologickou analýzu dnešní společnosti, již je nutno charakterizovat jako typ /variantu/ totalitního státu. Používání pojmu posttotalitní společnost pro sociálně politický systém dnešního Československa svědčí k neadekvátním sociálním konstrukcím. Je jisté rozdíl mezi systémem brutálně prosazujícím požadavky a příkazy vládnoucí elity a systémem, v němž stejně odvozená vládnoucí elita "totalně" ovládá dění ve společnosti jen s tím rozdílem, že "berouc ohled" na vnitropolitické a zahraničně politické faktory, jedná nikoli prostředky přímé likvidace /což se dnes už považuje za ne dost "na úrovni", za "nekulturní" a "nehumánní"/, ale prostředky nepřímé postupné likvidace, postupného zatlačování, šikanování, existenciálního znemožnění až vězení.

Ale budeme opatrní ve svých závěrech – ani vyhraněná nekonformita není nikdy mimo určitou míru společenského souhlasu, podřízení a respektu. A také ten nejoddanější přívrženeц režimu najde situace, kdy se projev jeho kritičnosti a nesouhlas. Docenují názor, že naše opoziční aktivita si musí udělat čas na zastavení se, na sebereflexi, v níž by bez horečnaté upachtěnosti posoudila svůj vlastní stav /nekonformní inventarizace/. Problém však nemůže být v tom, že j s m e v opozici – za dané situace nemůžeme n e b ý t v opozici. Jde o schopnost nalézat způsoby, jak svou opozici uvnitř totalního mocenského tlaku postupně a neúnavně proměňovat na pozici – na aktivní vytváření životního stylu. Je to jisté obtížné, ale nikoli nemožné. Uvědomme si, že tento specifický životní modus žijeme dnes už dlouhodobě /přes deset, ale někteří z nás přes třicet

let/. Mnozí z těch, kdož se ze svého opozičního postoje vydali v krátkém období po zvratech /1948, 1968/, přešli do "klidového" stadia určitého smíření se, vyrovnanosti, zařazení se a toulhy po normálním životě. Biologickým stárnutím zesílila i jejich opoziční aktivita. Tím nelze ale zastírat prohlašující se obsahovou diferenciaci, existující již od počátku, ale v euforickém období po sociální změně ne tak zjevnou a výraznou.

Politická opozice, tj. n o v á p o l i t i c k á p o z i c e musí být schopna nabídnout alternativní koncepci, a tou v totalitním systému nemůže být reformní "šplouchání na maják". Ti, kdo žádou alternativní koncepci nemají, nebo ji mají, ale bojí se ji vyslovit a postavit se za ni, jsou logickou situací /sociálních vazeb i hrozeb/ splavováni do establishmentu přijatelné nekonformity. A hlásá-li někdo tuto "slušnou", "korektní" opozici jako program, bude po nějaké době jen mátožnou odnoží mléčného masového kontinua řadových občanů jen s tím rozdílem, že nakonec začne kritizovat mýdlové zbabělé moci ty své "bratry v utpení", kteří se díky Bohu nechtí za zenitem své rezistenční aktivity – svého iniciativního hledání životní a politické opozice.

Totalitní systém lze odstranit jen politicky relevantním odstraněním všech prvků struktury politické diktatury. To je základní praktický a politický úkol všech vyspělých evropských společností. Jen bláhoví se ale mohou domnívat, že to vyřeší situací současněho utrpeného, ustaraného člověka, že mu to přinese jakési definitivní vyřešení /po kolikáté už/ všech jeho obtíží a umožní mu dojít k naplnění svobodného života. To nezajistí žádná politická proměna. Úsilí o demokratizaci kteréhokoliv totalitního systému má svůj smysl v tom, že ve společnosti připravuje půdu a otevírá prostor pro svobodný výběr možností – pro rozhodnutí k aktivitě, která odpovídá založení jednotlivce, současně si také vědomého svých "nutností", tj. povinností plnit ve společnosti funkce, bez nichž by každá společnost zahynula i bez válečného běsnění.

Členitou podobu dnešní občanské aktivity, její rozmanitost, její schopnost v různém stupni i v různých formách kritizovat stav společnosti, ale také prosazovat se v pozitivních tvůrčích výkonech, je nutno ocenit a respektovat. Je také správné, že jakýkoliv projev,

postoj a jednání podléhá právu kritizovat a hodnotit a současně právu hájit se a vůči kritice argumentovat – tento dialog uvnitř opozice je nutno vítat a prohlubovat.

Počáteční nespokojenost s určitými nedostatky se poznáním proměňuje v nespokojenost s celkovým stavem společnosti, ve vědomě nekonformní postoj, a ten může přerůst v aktivní opozici. Takové poznání a pochopení není vždycky dostupné a přijatelné pro každého, ba ani pro většinu. Jaký kritický odstup vůči dané sociální soustavě jedinec zaujme, závisí na mnoha okolnostech. Jakmile však přijme pro sebe devizu jednat ve shodě s poznanou pravdou, nevyhne se nutnosti vyvozovat důsledky pro své jednání a pro svůj praktický život. Přínáší to mnoho změn do životních koncepcí. V tomto vývoji společenského sebeuvědomování jsou různá stadia, z nichž pro každé platí jiná stupnice hodnot, jiná intenzita a úroveň aktivní angažovanosti, a konečně je nutno brát v úvahu, že i výrazně opoziční jedinec vidí účelnost jednání jinak, v jiných alternativách.

Stále a opakovaně se například problematizuje výrazná politická angažovanost. Jako by opozice měla smysl, perspektivu a úspěch jen pokud vyloučí angažovanost politickou v její opoziční tvářnosti. Politické ale nelze vyhostit z myšlení, ani z praktického jednání je-nom tím, že je prohlásíme za bezperspektivní. Právě tak nelze z naší aktivní nonkonformity vylučovat žádnou iniciativu, pro niž se lidé chtějí angažovat. Politická opozice má v dnešním systému reálného socialismu svůj základní význam /politický základní význam/, jejíž nelze ani obejít, ani nahradit žádnou jinou aktivitou. Zamyslet se je nutno nad formou, zacílením a metodami, nad přechodem k novým, netradičním přístupům v politické práci. Ty vidím v takových faktorech a tendencích, jako je princip demokratizace všech sociálních struktur prohlubováním prvků samosprávného rozhodování, institucionální omezování, otevřená ideová motivace, prohlubování prvků přímé demokracie, nadskupinová spolupráce a koordinace vyloučením priorit a privilegií. Ale naopak je nutno chránit se politických skoků do neznáma a vidím, fascinovaných sociální utopií o odstranění moci, vlády a státu /moc budou mít všichni nebo lépe řečeno nikdo a nikdo nebude nikomu vládnout/.

Nechci se zde zabývat spojením pojmů politika a moc – oba

spolu dosud bytostně souvisí a pro dohlednou dobu budou souviset. Ten, kdo není ochoten faktor moci vidět v celé šíři, nejen jeho politickou podobu, a bude se snažit ho teoreticky negovat /protože prakticky to nelze/, doslova se ho šítit a bát, nedokáže pro společnost nic politicky pozitivního vykonat. Moc nelze na dnešní úrovni sociálních vazeb odstranit /tak jako státní formu organizace společnosti/. Ale politickou moc, tj. nejvyšší formu rozhodovací pravomoci je nutno zákonem i "mocí" chránit před totální koncentrací, kumulací, je ji nutno jako trvalý úkol kontrolovat, omezovat, kritizovat a prakticky znemožnit její rdousící zbytnění. Je to možné mnoha způsoby. Moderní demokracie mnohé naznačuje. Budoucí demokracie, samosprávná, socialistická společnost bude však v tomto ohledu důslednější, neboť pro to bude mít víc prostředků technických a větší faktický i osobní souhlas. Jestliže dnešní svět stojí před likvidační nezdůvodnitelných, neoprávněných a tudíž nespravedlivých třídících a skupinových privilegií, stojí také před prolomením bariér, chránících politickou moc, totálně ovládající veškeré dění ve společnosti i chování jednotlivce.

V současném světě neexistuje a v nejbližší budoucnosti nebude asi existovat žádný sociokulturní systém /stát/, který bychom mohli nabídnout občanům jako jednoznačně příkladný pro plnou konformitu včetně námi projektovaného. Každá předpokládaná organizace společnosti, i ta s maximem uplatňované samosprávy, bude nutně vyžadovat vyvažující korelát v mimovládě, mimosamosprávné, mimoorganizační aktivitě volného seskupování pro nejirůznější krátkodobé či dlouhodobé potřeby a účely.

Perspektiva osvobodujícího se člověka je tedy v symbióze morálního a sociálního, humanity a demokracie, v pochopení a uskutečňování společenského řádu, v němž formalizovaná a funkcionalizovaná struktura společnosti bude regulována a kontrolována "znovuobjevenou" spontánní občanskou aktivitou jako trvalým a pro budoucnost nezbytným zdrojem společenského sebeuvědomování, zatímco byrokratické aparáty, ovládající společnost, atrofuji do poslušné výkonné funkce.

Jsem přesvědčen, že občanská hnutí za prosazování a dodržování lidských práv, urodí se v podmínkách autoritativních režimů

východní Evropy, nejsou jen dočasným zjevem poplatným době a prostředí, ale budou se mnohotvárně a různorodě uplatňovat v sociálním životě společenství sjednocené Evropy.

Duben 1979

Václav B e n d a

PARALELNÍ POLIS

Především si myslím, že problém jak a co dál – včetně rozpaků, depresí a konfliktů, které vyvolává – byl v plném rozsahu nastolen již úvodním prohlášením. Chci tím mimo jiné říci, že všechny peripetie uplynulých 16 měsíců, ať již se týkají vnějších vazeb, či chování jednotlivců, skupin a proudů "uvnitř" Charty, přispěly k naší dnešní nejistotě /až na její načasování/ jen poměrně okrajově a pokusím se vysvětlit, v čem vidím zásadní příčinu této nejistoty.

Charta 77 zaznamenala alespoň dva pozoruhodné úspěchy: zahrnula neuvěřitelně širokou škálu politických názorů i občanských mentalit a dokázala v podstatě zůstat na půdě legality. Za tyto výsledky zaplatila tím, že se od počátku ocitla do značné míry v schizofrenní situaci. Na jedné straně se zřejmě všichni – přes hluboké rozdíly v zásadnosti kritiky a přes ještě hlubší rozdíly v představách o možné nápravě – shodneme na velmi pochmurném hodnocení systému a fungování současné politické moci. Na druhé straně jednáme tak, jako bychom nenašli, že tvrzení politické moci o jejích dobrých úmyslech a zákonná ustanovení, jimiž zdánlivě omezuje svou totalitu, jsou pouhou propagandistickou zástěrkou. Takové "vzetí za slovo" je samo o sobě velmi důvtipným manévrem. Nicméně – při všem respektu k důvtipu – nemůže takový přístup dosáhnout mobilizujícího účinku a ubránit se lži, nedokáže-li přemostit propast mezi oběma výše zmíněnými polohami.

Charta 77 dokázala tuto rozpolcenost dočasně – byť velmi efektivně – zlikvidovat krájinám zdůrazněným etickým aspektům a preferencí mravního postoje vůči politickému. Toto počáteční řešení selhalo a dnes se před námi původní dilema otevírá o to tíživěji.